

ARMÁDA ČESKÉ REPUBLIKY A EXTREMISTICKÁ SYMBOLIKA – KONTEXT A KONSEKVENCE

ARMY OF THE CZECH REPUBLIC AND EXTREMISTS SYMBOLS – CONTEXT AND CONSEQUENCE

Josef SMOLÍK*

Abstrakt

Príspevek se zabýva vztahem mezi extremistickou symbolikou a vojáky Ozbrojených sil České republiky. Tento text řeší problematické prvky při posuzování extremistické symboliky u příslušníků Ozbrojených sil České republiky a snaží se na základě literatury upozornit na často nešťastná hodnocení symboliky. V žádném případě text neusiluje o snižování významu této problematiky en bloc, jde však spíše o kritickou diskusi o této poměrně nové problematice v prostředí AČR. Text vychází z politologických a právnických poznatků, které se věnují krajní pravici a krajní levici, resp. jednotlivým symbolům.

Abstract

The article deals with the relationship between extremist symbols and soldiers of the Armed Forces of the Czech Republic (AFCR). The text deals with the problematic aspects of assessing extremist symbols of the AFRC members and - on the basis of relevant scientific literature - tries to point at often unfortunate assessment thereof. By no means it tries to diminish the importance of the problem en bloc, rather, it takes the form of a critical discussion within the environment of AFRC. The text is based on the outcomes of political science and legal studies of the far right and far left and particular symbols, respectively.

Klíčová slova

Politický extremismus, ozbrojené síly České republiky, symboly.

Keywords

Political extremism, Armed Forces of the Czech Republic, Symbols.

ÚVOD

Tento teoretický článek se zaměřuje na kauzy týkající se extremistické symboliky, v minulosti dostatečně medializované, kterou užívali někteří vojáci Armády České republiky. Text se orientuje na možná slabá místa při posuzování tzv. extremistické symboliky uvnitř AČR, stejně tak i na možná preventivní opatření v této oblasti. Přestože je problematika tzv. extremistické symboliky u vojáků AČR de facto novým fenoménem, je nutné na začátku uvést, že podobných excesů se (především na zahraničních misích) dopustili v minulosti i vojáci jiných států (vojáci německého Bundeswehru či vojáci USA). Rovněž i jiné armády měly v minulosti s příznivci krajní pravice problémy (např. v Belgii roce 2006 bylo přímo v armádě odhaleno několik příznivců neonacismu). Přesto je varující zprávou, že se příslušníci AČR identifikují s jednotkami SS či (většinou mimo službu) hajlují. Jak tzv. extremistickou symboliku v prostředí Armády ČR diagnostikovat a jak ji

* E-mail: josef@mail.muni.cz

posuzovat? Jaké preventivní aktivity lze nabídnout? V čem je posuzování extremistické symboliky problematické?

SYMBOLY V PROSTŘEDÍ AČR

„Projevy politického extremismu ve společnosti jsou aktuálním fenoménem současného globálního světa. K lítosti se však tyto projevy vynořují i v ozbrojených sborech, resp. vynořují se v projevech jednotlivců, kteří se nějakým způsobem vymkli systémům kontrolních a sebekontrolních mechanismů civilizované demokratické společnosti.“¹

To bylo uvedeno v souvislosti s problematikou vztahu extremismu a Ozbrojených sil ČR, která je zvláště po jejich profesionalizaci a ve vazbě na mediální informace o několika extremistech (aktivních ve strukturách Národního odporu, při výcviku krajně pravicové militantní skupiny White Justice nebo v souvislosti s užíváním extremistické symboliky vojáky na misi v Afghánistánu) v AČR tématem diskutovaným i v odborné sféře.² (Samostatným tématem je jistě i role médií v těchto kauzách, resp. prezentace prostředí AČR ze strany médií.)

V akademickém prostředí lze rozlišit dva základní přístupy k postihům tzv. extremistické symboliky. První přístup je možné označit za represivní, postihující důsledně extremistickou symboliku ve všech variantách. Druhý je liberální, apelující na možné nejasnosti ohledně významu symbolů, zaměřující se spíše na postih jednotlivých násilných trestných činů a explicitně extremistické symboliky. Jaká je argumentace druhého přístupu?

Předně je nutné si uvědomit skutečnost, že obecně je symbolika základem lidské komunikace, a proto se i jednotlivé symboly objevují v nejrůznějším prostředí včetně armády, která používá nejrůznější zástavy, prapory, odznaky, melodie, gesta, barevné kombinace, pozdravy, slogany atp. Jak tedy lze symbol chápat? Co je extremistická symbolika?

Slovo symbol pochází z řeckého *symballein* (spojovat, sdružovat) a označuje slova, obrazy nebo předměty, které kromě vlastního konkrétního významu vyjadřují další informace a souvislosti, postoje a někdy i celou ideologii. Slovo *sumbalon* bylo původně poznávací znamení, předem rozříznutý na dvě části, jejichž přiblížení umožňovalo vlastníkům každé části poznat, že jsou si blízcí jako dva bratři, a podle toho se přivítat, i když se předtím neviděli.³

Symbole mohou mít pro jedince i kolektivy vysokou emoční hodnotu, dokážou sjednocovat i polarizovat, burcovat i usmiřovat, ale také je dovedou sjednocovat, uvědomovat si příslušnost (např. v případě vojenské zástavy či národní vlajky).

Slovo symbol je podle Mareše v češtině používáno v několika významech. Symbol tedy znamená:

1. „něco konkrétního, co slouží jako konvenční znak pro něco abstraktního“;
2. „grafický znak“;
3. „konvenční, arbitrární znak“;
4. znak (státu, města, hnutí apod.).⁴

Zjednodušeně lze symbol chápat jako znak, který má pro ty, co jej přijímají, určitý širší význam, než je pouze jeho původní podoba. Symbolem se může stát pojem, gesto, děj, barva, zvuk (např. hudební skladba či skandovaný pokřik), geometrický obrazec, zobrazení určité osoby (případně osoba samotná) apod.⁵

Symbole ve své nekonečné rozmanitosti po staletí obohacovaly duchovní život. Kultury celého světa se rozvíjely a budovaly na základě porozumění symbolům a jejich systémům, které přispívalo k jejich duchovní i tělesné pohodě.⁶ I z toho důvodu je jednoznačné posuzování určité symboliky značně problematickým procesem, protože i svět politických (extremistických) ideologií je určitě i střetem jednotlivých symbolů, které tyto ideologie zastupují, reprezentují. Přesto je patrné, že jednotlivé symboly lze chápat ve více významech či situačních kontextech (užívání podobných symbolů se objevuje nejen v oblasti ideologií, ale i v umění, náboženství, bájích, rituálech, reklamě atp.).⁷

Armáda je prostředím, kde se symbolika používá ve formě vlajek (zástav), log, znaků, značení hodnot, transparentů, bojových hesel, gest atp. Cílem těchto symbolů je vytvořit zástupce, který v sobě bude zahrnovat určité informace o subjektu, jež tento symbol užívá.⁸

Jak lze symboly interpretovat? Samotná interpretace symbolů je často velice subjektivním procesem, přičemž je v českém prostředí využíváno institutu soudních znalců.⁹ Symboly mají sklony získávat své významy zvolna, po celá staletí. Tyto významy se pak podobně jako u jazyků větví, štěpí, ubírají se různými cestami v závislosti na kulturním kontextu, někdy se zdvojují, aby posílily svůj účinek.¹⁰ I to je značně problematický aspekt interpretace symbolů.

*„Proces vytváření smyslu je u symbolu otevřený. Symbolizující má podobně jako označující materiální, konkrétní základ, ale symbolizované se na rozdíl od označovaného u znaku stává označením nového řádu. Stává se totiž označujícím nového označovaného. Od symbolizujícího se nedostáváme přímo k celku smyslu. Mezi symbolizujícím a symbolizovaným dochází ke zlomu. Část smyslu zůstává skryta“.*¹¹

Benoist dokonce upozorňuje na to, že každý symbol lze vykládat přinejmenším dvěma protikladnými způsoby, které se musí spojit, abychom dostali celkový smysl.¹² Interpretace symbolů v prostředí armády je tak značně problematickým procesem, protože není přesně stanovena hranice mezi symboly, které jsou přijatelné a které nikoli. Mareš poznamenává, že *„důležitá je vazba symbolu na hnutí s určitými zákonem zakázanými cíli, případně jeho hanobící či nenávisť podněcující vyznění anebo souvislost s určitým přesvědčením pachatele, které jej vede k páchání trestné činnosti předjímané určitými skutkovými podstatami trestního zákona“.*¹³

Pomineme-li skutečnost, že neexistuje žádný přesný seznam nepřijatelné symboliky v armádním prostředí, nabízí se také otázka, zda tento seznam lze vůbec sestavit. Lidská komunikace je vysoce dynamickým procesem, je založena na užívání nejrozumnějších symbolů, což je do jisté míry podstatnou překážkou při sestavování seznamů extremistické symboliky.

Dalšími překážkami při sestavování seznamů extremistické symboliky mohou být:

- **nově vznikající symboly, které lze jen obtížně interpretovat;**
- **historické symboly často mají mnoho významů;**
- **přesný počet extremistických symbolů lze obtížně obsáhnout.**

Samozřejmě existuje určitý okruh symbolů, který je již předem nepřijatelný a o němž nemá smysl diskutovat (typicky svastika, tj. hákový kříž, znak SS Totenkopf, nacistická orlice, symbolika organizací jako je Blood & Honour, Combat 18 či symboly Ku-klux-klanu). Jde především o symboliku vztahující se k totalitním (nedemokratickým) ideologiím či doktrínám, tj. ke komunismu, nacionálnímu socialismu, fašismu a anarchismu.

Velice spornými symboly se však mohou stát motivy (např. ve formě tetování) keltské, vikinské a germánské mytologie či nápisy ve formě runového písma.

Otázka realizace seznamu extremistické symboliky pro potřebu AČR tedy nestojí na faktu, zda ano či ne, ale spíše na množství a jednoznačnosti závadných symbolů. Seznam extremistické symboliky pro Policii ČR, jehož autorem je Miroslav Mareš¹⁴, totiž obsahuje nejen jednoznačnou extremistickou symboliku, ale i symboliku neparlamentních politických stran či občanských sdružení. Z hlediska jednoznačného posouzení symboliky je tato situace komplikovaná, i co se týče trestněprávní úpravy, protože poskytuje soudům značný prostor pro individuální posouzení každého případu.¹⁵ Podstatné z hlediska dokazování je i to, *„zda pachatel (resp. podezřelý či obviněný) znal podstatu symbolu a zda u něj lze nalézt alespoň nepřímý úmysl“.*¹⁶ Při dokazování vzniká i řada dalších sporných otázek spojených s objektivní stránkou, přičemž v současnosti je např. mnohdy obtížné dokázat obecnou znalost symbolu (a tím i to, zda např. mohlo dojít k propagaci).¹⁷ Příslušník Ozbrojených sil AČR nemusí znát pravý význam určité symboliky, která je například ve formě tetování, nášivek atp. prezentována v prostředí mimo AČR.

Dalším problematickým krokem při sestavování seznamu tzv. extremistické symboliky pro potřeby AČR by mohla být obecná tvrzení týkající se barev, číselných či jiných kryptogramů a

runových znaků (runového písma), které jsou spojovány s domnělým extremismem (nacionálním socialismem, komunismem atp.). Přestože historicky lze u některých barev, kryptogramů i run najít spojení s nacismem, je nutné mít na zřeteli, že i tyto symboly nabývají nových významů.¹⁸

Právě nesprávně pochopená symbolika může vést k nepřiměřeným a nespravedlivým sankcím i v prostředí AČR.¹⁹ Přesto je nutné přiměřenými nástroji a formami prosazovat to, aby „ozbrojené sbory, a zejména armáda, byla nejen apolitická a nestranná, aby hájila zájmy státu, ale aby i osobní postoje jednotlivých příslušníků Armády ČR byly apolitické a loajální k systému řízení státu“.²⁰

DISKUSE

Armáda ČR byla s problematikou tzv. extremistické symboliky konfrontována v případě medializovaných excesů jednotlivců. Rozhodně nejde o fenomén, který by byl závažný a rozšířený. Přesto selhání jednotlivců nelze v žádném případě tolerovat. Podstatnější roli by však měla sehrávat především profesní příprava v rámci AČR (v oblastech historie a sociologie), která by se neměla zaměřovat pouze na výkon funkcí v rámci AČR, ale měla by poskytnout i základní přehled o širších historicko-sociálních otázkách. Vzdělávání v této oblasti by měla zajišťovat nejenom Univerzita obrany, ale i Vojenský historický ústav či politologická nebo sociologická pracoviště.²¹

Diagnostikovat extremisty v prostředí AČR (např. ve formě kontroly tetování) je úkolem pro Vojenskou policii (dle zákona 124/1992 Sb.), která se významně podílí na zabezpečování kázně mezi vojáky. Rovněž by toto téma mělo dostatečně zpracovávat Vojenské zpravodajství (VZ), které by se mělo zajímat o jedince, kteří před vstupem do prostředí AČR měli vztahy s příznivci krajní pravice či krajní levice nebo byli v tomto prostředí aktivní (např. účastí na demonstracích, násilných střetech atp.). VZ by tak mělo plnit především profylaktickou funkci. I v této oblasti by se však mělo postupovat obezřetně.

Tvrdé kontroly osobních věcí, výpočetní techniky, výstroje, výzbroje, vojenského materiálu atp. mohou vnímat vojáci jako zbytečnou „šikanu“ a „hon na čarodějnice“. Mezi příslušníky OS AČR vzbuzují nedůvěru i prohlídky ze strany Vojenské policie (VP) při plaveckém přezkoušení, které však odhalily pouze jedince s extremistickým tetováním. V této oblasti také může docházet k diskrepanci ve vnímání levicového a pravicového extremismu, přičemž především služebně mladší příslušníci OS AČR mohou kritizovat nejednotný postup proti levicovému a pravicovému extremismu (včetně rozdílného přístupu k symbolice).²²

Na úrovni legislativy se problematice politického extremismu, resp. používání extremistické symboliky v prostředí AČR, dotýkají zákony č. 221/1999 Sb. o vojácích z povolání a zákon č. 219/1999 Sb. o Ozbrojených silách České republiky. Pro danou problematiku jsou podstatné § 3 (§ 3 Podmínky povolání do služebního poměru) a § 19 (§ 19 Propuštění ze služebního poměru) zákona č. 221/1999 Sb., v kterých se jasně hovoří o tom, že „do služebního poměru může být povolán občan České republiky starší 18 let, který c) není členem politické strany, politického hnutí, odborové organizace, nepodporuje, nepropaguje nebo nesympatizuje s hnutím, které prokazatelně směřuje k potlačování práv a svobod člověka nebo hlásá národnostní, náboženskou anebo rasovou zášť nebo zášť vůči jiné skupině osob“.²³

§ 19 věnující se propuštění ze služebního poměru jasně stanoví, že voják musí být propuštěn pokud „se stal členem politické strany, politického hnutí nebo odborové organizace anebo podporuje, propaguje nebo sympatizuje s hnutím, které prokazatelně směřuje k potlačování práv a svobod člověka nebo hlásá národnostní, náboženskou anebo rasovou zášť nebo zášť vůči jiné skupině osob“.²⁴

Při vyšetřování může sehrát roli i § 9, který se zabývá dočasným zproštěním výkonu služby v případě podezření ze závažného porušení služebních povinností nebo ze spáchání trestného činu.²⁵

Svoboda a Vičar v hodnocení této právní úpravy tvrdí, že „legislativní úprava přiměřeným způsobem reaguje na aktuální stav ve společnosti a potřeby Armády ČR, ale sama o sobě však jistě

není způsobilá projevy extremismu řešit“.²⁶ Oba autoři upozorňují na složitost problematiky a zdůrazňují vzdělávací aktivity v této oblasti.

V legislativě týkající se AČR je podstatné zmínit se i o Zákonu o Ozbrojených silách České republiky (219/1999 Sb.), který se vyjadřuje v § 4 k omezení sdužovacího práva v ozbrojených silách, což je z hlediska případné extremistické propagandy v AČR relevantním tématem. „*Politické strany a politická hnutí nelze v ozbrojených silách zakládat ani zřizovat jejich organizační jednotky. Politické strany a politická hnutí nemohou v ozbrojených silách působit*“.

I z tohoto důvodu může být jakákoli symbolika či propagace politické strany či politického hnutí v prostředí AČR problematická, což se samozřejmě vztahuje především k radikálním politickým stranám působícím v ČR.

Z výše uvedeného je patrné, že preventivní a represivní složky by se měly vhodně doplňovat a vytvářet synergický efekt, který by vedl k eliminaci extremistických projevů, včetně používání explicitně definované extremistické symboliky.

ZÁVĚR

„*V Armádě České republiky a ani u jednotlivých členů pak není v žádném případě místo pro projevy extremismu, xenofobie, rasismu, popř. jiného druhu nesnášenlivosti vůči vylučným skupinám osob.*“²⁷ Tento diskusní příspěvek se pokusil zachytit některá možná úskalí při posuzování extremistické symboliky v prostředí Armády České republiky a v diskusní části shrnul poznatky a legislativní opatření týkající se boje proti projevům politického extremismu v prostředí Armády České republiky. Hlavními překážkami při sestavování extremistické symboliky pro potřeby AČR tak jsou: a) nejednoznačnost interpretace, b) dynamika nově vznikajících a užívaných symbolů a c) velký počet potenciálně extremistických symbolů.

POZNÁMKY

¹ SVOBODA, Ivo, VIČAR, Radim. Politický extremismus v ozbrojených sborech jako nestabilizující prvek vnitřní bezpečnosti, s. 10.

² Srov. MAREŠ, Miroslav, SMOLÍK, Josef, VEJVODOVÁ, Petra. Extremismus – věc vojenská? Analýza poznatků z přednášek o problematice extremismu pro AČR, s. 85.

³ Viz např. BENOIST, Luc. Znaky, symboly a mýty.

⁴ Viz MAREŠ, Miroslav. Symboly používané extremisty na území ČR v současnosti. Manuál pro Policii ČR, s. 3. srov. COOPEROVÁ, Jean, C. Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů.

⁵ Ibid., s. 3.

⁶ Blíže viz FONTANA, David. Tajemný jazyk symbolů. Názorný klíč k symbolům a jejich významům.

⁷ SMOLÍK, Josef. Politologie a extremistická symbolika. Příspěvek do diskuse, s. 43.

⁸ Srov. ČERNÝ, Petr. Právní ochrana před extremismem.

⁹ Srov. SMOLÍK, Josef. Politologie a extremistická symbolika. Příspěvek do diskuse.

¹⁰ Blíže viz FONTANA, David. Tajemný jazyk symbolů. Názorný klíč k symbolům a jejich významům.

¹¹ BORECKÝ, Vladimír. Porozumění symbolu, s. 22.

¹² Viz BENOIST, Luc. Znaky, symboly a mýty.

¹³ MAREŠ, Miroslav. Symboly používané extremisty na území ČR v současnosti. Manuál pro Policii ČR, s. 6.

¹⁴ Viz MAREŠ, Miroslav. Symboly používané extremisty na území ČR v současnosti. Manuál pro Policii ČR. Srov. DANICS, Štefan, KAMÍN, Tomáš. Extremismus, rasismus a antisemitismus.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ MAREŠ, Miroslav. Trestněprávní relevance symboliky extremistických politických stran, s. 15.

¹⁷ Ibid., s. 15.

¹⁸ Viz např. MAREŠ, Miroslav. Symboly používané extremisty na území ČR v současnosti. Manuál pro Policii ČR nebo Vučka, Jan. Svastika a neonacistická symbolika, Goodrick-Clarke, Nicholas: Kulturní kořeny nacismu. Rakouští a němečtí ariosofisté 1890–1935.

¹⁹ Srov. SMOLÍK, Josef. Politologie a extremistická symbolika.

²⁰ SVOBODA, Ivo, VIČAR, Radim. Politický extremismus v ozbrojených sborech jako nestabilizující prvek vnitřní bezpečnosti, s. 10.

²¹ K tomu srov. SVOBODA, Ivo, VIČAR, Radim. Politický extremismus v ozbrojených sborech jako nestabilizující prvek vnitřní bezpečnosti. Srov. DEMJANČUK, Nikolaj, DROTÁROVÁ, Lucia. Vzdělávání a extremismus.

²² Rozhovory s příslušníky AČR v rámci přednášek pro VÚ o problematice extremismu, únor 2010.

²³ Zákon č. 221/1999 Sb. o vojácích z povolání ze dne 14. září 1999.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

²⁶ SVOBODA, Ivo, VIČAR, Radim. Politický extremismus v ozbrojených sborech jako nestabilizující prvek vnitřní bezpečnosti, s. 12.

²⁷ SVOBODA, Ivo, VIČAR, Radim. Politický extremismus v ozbrojených sborech jako nestabilizující prvek vnitřní bezpečnosti, s. 10.

LITERATURA

- [1] BENOIST, Luc. *Znaky, symboly a mýty*. Praha: Victoria Publishing, 2005. 122 s. ISBN 80-85865-49-1.
- [2] BORECKÝ, Vladimír. *Porozumění symbolu*. Praha: Triton, 2003. 241 s. ISBN 80-7254-371-7.
- [3] COOPEROVÁ, Jean, C. *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*. Praha: Mladá fronta, 1999, 239 s., ISBN 80-204-0761-8.
- [4] ČERNÝ, Petr. *Právní ochrana před extremismem*. Praha: C.H. Beck, 2008. 255 s. ISBN 978-80-7400-053-9.
- [5] DANICS, Štefan, KAMÍN, Tomáš. *Extremismus, rasismus a antisemitismus*. Praha: PA ČR, 2005, ISBN 80-7251-204-8.
- [6] DEMJANČUK, Nikolaj, DROTÁROVÁ, Lucia. *Vzdělávání a extremismus*. Praha: Epocha, 2005, s. 136 ISBN 80-86328-83-X.
- [7] FONTANA, David. *Tajemný jazyk symbolů. Názorný klíč k symbolům a jejich významům*. Litomyšl: Paseka, 2004. 192 s. ISBN 80-7185-303-8.
- [8] GOODRICK-CLARKE, Nicholas: *Okultní kořeny nacismu. Rakouští a němečtí ariosofisté 1890–1935*. Praha: Votobia, 1998. 381 s. ISBN 80-7220-023-2.
- [9] MAREŠ, M.: *Trestněprávní relevance symboliky extremistických politických stran*. In BZOBOHATÁ, Karin, TYL, Tomáš (eds.): *Symbol a symbolika v právu*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006b, s. 11–16. ISBN 80-86861-13-9.
- [10] MAREŠ, Miroslav, SMOLÍK, Josef, VEJVODOVÁ, Petra. *Extremismus – věc vojenská? Analýza poznatků z přednášek o problematice extremismu pro AČR*. In SVOBODA, Ivo – SALIGER, Radomír (eds.). *Příprava profesionálů v obranných a bezpečnostních silách. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecko-odborné konference konané dne 7. května 2009 v rámci doprovodného programu IDET 2009*. Brno: Univerzita obrany. Fakulta ekonomiky a managementu., 2010, s. 94–98. ISBN 978-80-7231-567-3.
- [11] MAREŠ, Miroslav. *Symboly používané extremisty na území ČR v současnosti. Manuál pro Policii ČR*. Praha: MV ČR, 2006a.
- [12] SMOLÍK, Josef. *Politologie a extremistická symbolika. Příspěvek do diskuse*. In Cabada, Ladislav, Hricová, Helena (eds.). *IV. Kongres českých politologů Plzeň, 9.–10. 9. 2009*. I. Plzeň: Česká společnost pro politické vědy, 2009, s. 40–52. ISBN 978-80-7043-842-8.

- [13] SVOBODA, Ivo, VIČAR, Radim. *Politický extremismus v ozbrojených sborech jako nestabilizující prvek vnitřní bezpečnosti*. Listy Univerzity obrany, roč. VI., 4, 2009, s. 10–12.
- [14] VUČKA, Jan (2006): *Svastika a neonacistická symbolika*. In NĚMEC, Jan, ŠŮSTKOVÁ, Markéta (eds.): *III. Kongres českých politologů*. Olomouc, Česká společnost pro politické vědy, s. 252–260. ISBN 978-80-902176-0-7.